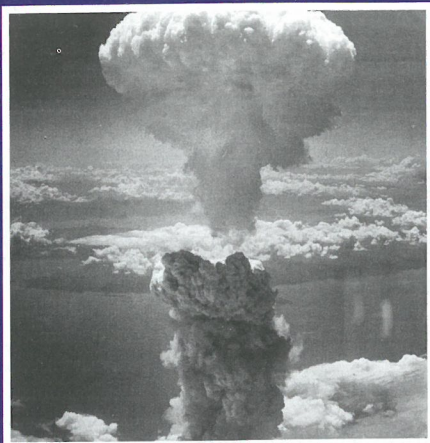

הפיקוד הרביעי

מלחמת העולם השנייה

מבוא

בפרק השלישי למדנו על מגמת התוקפנות של גרמניה, ועל חששן של בריטניה וצרפת מהתמודדות עמה. ראינו כיצד הן היו מוכנות לעשות הכל כדי לדחות את המלחמה, אשר למעשה הייתה כבר בלתי נמנעת, ואיך בשם רוח הפייסנות והשלום הן חתמו על הסכם מינכן, שבו ננטשה צ'כוסלובקיה לנפשה.

גרמניה לא הייתה היחידה שנהגה בצורה תוקפנית בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה: גם איטליה ויפן השתלטו על מדינות אחרות, כשהעולם עומד מולן חסר אונים. גרמניה חתמה על בריתות עם המדינות הללו, כדי ליצור חזית מאוחדת בעיקר נגד ברית המועצות* הקומוניסטית. מדינות אלו כונו **מדינות הציר**.

שאר העולם, מנגד, לא היה מאוחד מולן. בריטניה וצרפת היו, לכאורה, חזית מאוחדת - אך כפי שראיתם, הן ניסו להימנע ממלחמה, ולא שמרו אמונים למדינות אחרות שנוזקקו להגנתן. מלבדן, שאר המדינות שמרו על נייטרליות, והעדיפו שלא להתערב. ברית המועצות נדחקה מהחזית שנתרקמה בידי בריטניה וצרפת עצמן, שלא הזמינו אותה להשתתף בדיוני ועידת מינכן. כך ברית המועצות לא הרגישה שום מחויבות לצד כלשהו, והיטלר מיהר לנצל זאת.

לאחר שסיפח היטלר את העיר ממל, במרץ 1939 (תרצ"ט), תוך איומים על ממשלת ליטא, פנה ליעד הבא שלו - פולין. הפעם, בריטניה וצרפת הודיעו שהן ערבות לשלמותה של פולין, ולא יפקירו גם אותה לידי היטלר. היטלר היה נחרץ לכבוש את פולין, אך חשש ממלחמה בשתי חזיתות: צרפת ובריטניה במערב, וברית המועצות במזרח. על כן הוא שלח את שר החוץ שלו למוסקבה, על מנת שיגיע להסכם אי לוחמה לעשר שנים בין גרמניה וברית המועצות. בהסכם, שנקרא "**הסכם ריבנטרופ-מולוטוב**" (על שם שרי החוץ של שתי המדינות), כלל גם נספח סודי, שבו הוחלט על חלוקתה של פולין כשלל בין גרמניה לרוסיה, וכן שבסרביה, לטביה ואסטוניה יהיו תחת השפעתה של ברית המועצות, בשעה שליטא תהיה תחת השפעתה של גרמניה (ב-1940/ת"ש כבשה ברית המועצות גם את ליטא, בהסכמתה של גרמניה). סטלין היה מרוצה מההסכם - הוא העריך שיצטרך לעמוד בהמשך למלחמה עם גרמניה, אבל רצה להרוויח זמן כדי להתחמש ולהתכונן למלחמה, בזמן ששאר המדינות תתגוששנה זו עם זו. כך נוצר מצב שערב מלחמת העולם השנייה לא היה כמעט מי שיעמוד בדרכו של היטלר.

***ברית המועצות** - איחוד של רפובליקות סוציאליסטיות סובייטיות, מעצמת-על שהשתרעה על פני מזרח אירופה וצפון-מרכז אסיה, כשמרכזה ברוסיה. בין השנים 1922-1991. בברית המועצות שלטה באופן טוטאלי המפלגה הקומוניסטית.

שאלה מנהלית: מה הופך את מלחמת העולם השנייה למלחמה חסרת תקדים בהיסטוריה האנושית?

סעיפי הפרק:

- סעיף א': כיבושי מדינות הציר - הפלישה לפולין ולצפון ומערב אירופה (1939-1941)
- סעיף ב': הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות - ממלחמה אירופאית למלחמה עולמית (1941-1942)
- סעיף ג': המפנה במלחמה - ניצחון בעלות הברית (1942-1945)

מושגים מרכזיים:

- הסכם ריבנטרופ-מולוטוב
- מדינות הציר
- בעלות הברית
- ממשלת וישי
- מבצע ברברוסה
- קרב אל-עלמיין

סעיף א': כיבושי מדינות הציר - הפלישה לפולין ולצפון ומערב אירופה (1939-1941)

שאלה מנהלית: כיצד הצליחה גרמניה, שצוד הייתה בתהליך התאוששות מלחמת העולם הראשונה, להקיץ למצב של שליטה כמעט בכל אירופה?

עם עלייתו לשלטון בגרמניה (1933) שאף היטלר ליישם את האידיאולוגיה הנאצית אשר קבעה, בין היתר, כי על פי עקרון מרחב המחיה על הלאום הגרמני לכבוש שטחים נרחבים באירופה ולהפוך למעצמה עולמית (כפי שלמדנו בספר הראשון עמ' 152-153). במסגרת זו, כבר משנת 1935 החל היטלר לחמש ולהגדיל את צבא גרמניה באופן משמעותי, תוך הפרה בוטה של חוזה ורסאי (ספר הראשון עמ' 109, 116).

ב-1 בספטמבר 1939 (י"ז באלול תרצ"ט) פלשה גרמניה לפולין, ובכך החלה למעשה מלחמת העולם השנייה. במאמץ צבאי מרוכז, שכונה "מלחמת בזק", הצליחו הגרמנים לחדור לעומק פולין תוך ימים ספורים. תוך פחות מחודש של לחימה נכנעה פולין. במקביל השתלטה ברית המועצות על החלקים במזרח פולין שהובטחו לה בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב.

בעקבות כך, בריטניה וצרפת הכריזו מלחמה על גרמניה, אך למעשה לא עשו כמעט דבר. ההתמהמהות הזאת עלתה להן ביוקר. כנגד הססנותן של בריטניה וצרפת, בלטה שיטת הלחימה של גרמניה הנאצית, שהובילה לניצחון מהיר, עד כי נראה היה שהיא עומדת לשלוט בכל יבשת אירופה. ניצחונותיה המזהירים היו הודות למלחמת הבזק שניהלה, ארגון מוצלח של כוחות הצבא שפעלו בזיזמה ובטחון עצום, יכולת ההפתעה שלה בקרב ואי התחשבות בגורל האזרחים באזורי הקרבות. צורת פעולה זו הותירה את המדינות הגובלות עמה במצב כמעט אבוד. ב-1940 כבשו הגרמנים גם את דנמרק, נורבגיה, הולנד ובלגיה כמעט ללא מאמץ. כיבוש

גרמניה מתכוננת למלחמה עולמית

גרמניה פולשת לפולין

גרמניה כובשת מדינות רבות במערב אירופה ובמרכזה

בלגיה גזר גם את גורלה של צרפת עצמה: צרפת סמכה על קו הגנה מבוצר בגבולה עם גרמניה ("קו מז'ינו*"), אבל משכבשו הגרמנים את בלגיה - הם פלשו לצרפת דרכה. צרפת, שלא התכוננה כראוי למלחמה, כיוון שהעדיפה להאמין בשלום ולהתעלם מתכניותיו המלחמתיות של היטלר, נותרה חסרת הגנה, למרות צבאה הגדול והמודרני. גם בריטניה, ששלחה חיילים לצרפת בכדי לסייע לה בעת הצורך, לא יכולה הייתה לעזור. כוחותיה נלכדו במצב נחות ומסוכן מול הגרמנים, והמעשה הנועז היחיד שהייתה מסוגלת לו היה מבצע חילוץ מורכב של כ-350,000 חיילים בריטיים וצרפתיים, במהלך שכונה "מבצע דינמו".¹ כך, תוך פחות מחודש הגיע הצבא הגרמני עד לפריז. ממשלת צרפת נמלטה מהאזור והתפטרה; ראש הממשלה החדש, המרשל פטן (שהיה גיבור מלחמת העולם הראשונה) חתם על הסכם שביתת נשק עם הגרמנים. לפי ההסכם, הגרמנים שלטו בצפון ומערב צרפת, ובחלקה הדרומי הוקמה מדינת חסות שבירתה היא העיר וישי. **ממשלת וישי** הצרפתית שיתפה פעולה עם גרמניה באופן מלא עד סוף המלחמה. העולם עמד המום מול המהירות שבה נפלה צרפת החזקה לידי הגרמנים, כפרי בשל. היה בזה מעין אות אזהרה מאיים כלפי העולם: איך באמת תסתיים המלחמה הזאת? האם אכן עתידה גרמניה הנאצית לשלוט בכל העולם?

* קו מז'ינו = קו מבוצר מאוד שבנתה צרפת לאורך גבולותיה עם גרמניה במטרה שישמש אמצעי הגנה מפני תקיפה גרמנית אפשרית. הצרפתים האמינו כי קו הגנה זה יאפשר להם לעצור לזמן מה את האויב הגרמני עד אשר יתארגנו ויעבירו לגבול כוחות צבא נוספים שיהדפו את התוקפים.

כרזת תעמולה של ממשלת וישי, ובה תמונתו של המרשל פטן: "צרפתים! לא נמכרתם, לא נבגדתם, לא ננטשתם, בואו איתי בביטחון".

מרשל פטן, ראש ממשלת וישי, לוחץ את ידו של היטלר, 1940. ממשלת וישי החליפה את הסיסמה הלאומית "חירות, שוויון ואחוה" בסיסמה "עבודה, משפחה, מולדת".

עם כניעת צרפת ב-1940 (ת"ש), נמלט הגנרל הצרפתי שארל דה-גול לבריטניה, וממנה קרא לכל חייל צרפתי להצטרף אליו, בטענה שהמלחמה של צרפת עוד לא תמה. דה-גול הקים על אדמת אנגליה את ממשלת צרפת הגולה, בטענה שממשלת וישי אינה מייצגת את הלאום הצרפתי. בזאת הוא הצטרף לממשלות הגולות של פולין, נורבגיה, הולנד, דנמרק ובלגיה, שגם הן הוקמו על אדמת אנגליה (מצבה של צרפת היה שונה, כיוון שבמקביל התקיימה על חלק

¹ מבצע דינמו היה מבצע חילוץ של כוחות צבא בריטיים וצרפתיים, שלפי ההערכה לא היה להם כל סיכוי לעמוד במלחמה מול צבא גרמניה. הכוחות הבריטיים נשלחו למקום כדי לסייע לצרפת לעמוד במלחמה מול גרמניה, אם תותקף, אלא שהחדירה הגרמנית המהירה לעומק צרפת הותירה את כוחות בעלות הברית בנחיתות מסוכנת. המבצע מוכר גם בשם קרב דנקרק, על שם האזור שממנו חולצו החיילים.

מאדמת צרפת ממשלה ששיתפה פעולה עם גרמניה - ממשלת וישי). את הממשלה הגולה כינה דה-גול "צרפת החופשית". כמה אלפי חיילים הצטרפו לדה-גול, והמספר גדל ככל שהתקדמה המלחמה. ביוני 1944, בעת הפלישה לנורמנדי, שפתחה את המערכה לשחרור צרפת, מנה צבא "צרפת החופשית" כ-300,000 חיילים, מתוכם למעלה מ-30,000 יהודים.

מתקפה
אווירית על
בריטניה

היעד הבא של הגרמנים היה בריטניה. בבריטניה באותה התקופה היו חילופי שלטון - בעקבות הכישלונות המרים בשלב הראשון של המלחמה התפטר צ'מברליין (על התנהלותו הפייסנית מול התוקפנות הגרמנית למדתם בפרק שלישי), ובמקומו מונה לראשות הממשלה וינסטון צ'רצ'יל. את בריטניה, שהינה אי, לא יכלו הגרמנים לכבוש בהסתערות רגלית, על כן הם פתחו במתקפה אווירית כבדה נגדה: לילה לילה הופצצו ערי בריטניה, והאזרחים נאלצו לישון במקלטים ובתחנות הרכבת התחתית. חיל האוויר הבריטי השיב מלחמה שיערה, והצליח לגבור על חיל האוויר הגרמני בקרבות האוויר הרבים שנערכו מעל שמי בריטניה. על גבורתם של טייסיו אמר צ'רצ'יל, כי מעולם לא היו רבים כל כך חבים כה הרבה למעטים כל כך. בשלב זה של המלחמה בריטניה נותרה בודדה במערכה. לברית המועצות היה הסכם אי-התקפה עם גרמניה, ושאר מדינות אירופה היו נייטרליות או כבר תחת כיבוש נאצי. היטלר ציפה שבריטניה, האחרונה במדינות אירופה שהחזיקה מעמד בהתנגדותה לו, תיכנע גם היא ותבקש הסכם שביתת נשק; אך בריטניה לא נכנעה. היטלר קיווה שבעקבות ההפצצות הכבדות, המורל של האזרחים הבריטיים ירד, והם עצמם ישפיעו על שלטונות בריטניה לבקש כניעה; אך המלחמה הקשה דווקא העלתה את רוח הגבורה ויכולת העמידה של הציבור הבריטי.

וינסטון צ'רצ'יל (1874-1965 / תרל"ה-תשכ"ה), מדינאי, סופר והיסטוריון בריטי. ראש ממשלת בריטניה בשנים 1940-1945 (ת"ש-תש"ה) ו-1951-1955 (תשי"א-תשט"ו). עמידתו האיתנה במלחמת העולם השנייה העניקה לו תהילת עולם. צ'רצ'יל נהג להסתובב באזורים המופצצים של לונדון, במקום להימצא ספון בחדר המבצעים; הוא היה מסמן "ו" לאות ניצחון, ומעודד את העם בשעותיה הקשות של המלחמה.

נאומיו של צ'רצ'יל בתקופת המלחמה החיו את התקווה בעם, גם בשעות הקשות ביותר, ונתנו לחייליו את הכוח להמשיך ולהילחם. לאחר מינויו לראשות הממשלה אמר צ'רצ'יל לבני עמו: "לא אוכל להציע אלא דם, עמל, דמעות ויזע. ניצב בפנינו מבחן מהסוג הקשה ביותר. עומדים בפנינו חודשים רבים מאוד של מאבק ושל סבל.

אתם שואלים, מהי מטרתנו? אני יכול לענות במילה אחת: ניצחון. ניצחון בכל מחיר

- ניצחון חרף כל האוימה - ניצחון, לא משנה כמה ארוכה וקשה תהיה הדרך, שכן ללא ניצחון, אין הישרדות.

ובהמשך המלחמה, כשהמצב נראה כמעט אבוד, נאם צ'רצ'יל:

"אנחנו נמשיך עד הסוף. אנחנו נילחם בצרפת, אנחנו נילחם בים ובאוקיינוס, אנחנו נילחם בביטחה גוברת ובכוח גובר באוויר; אנחנו נגן על האי שלנו, ויהיה המחיר אשר יהיה. אנחנו נילחם בחופים, אנחנו נילחם בשדות התעופה, אנחנו נילחם בשדות ובחוצות, אנחנו נילחם בהרים; לעולם לא ניכנע; וגם אם ישועבד האי הזה או חלק גדול ממנו ויתעטף ברעב, דבר שאין אני מאמין בו גם רגע, אז תמשיך הקיסרות שלנו מעבר-לימים במאבק, כשהיא חמושה ומוגנת על ידי הצי הבריטי, עד אשר ירצה הא-לוהים ולמועד הנכון ייצא העולם החדש, בכל כוחו וגבורתו, להציל ולשחרר את הישן."

(וינסטון ל' צ'רצ'יל, מלחמת העולם השנייה, ב, תל אביב 1966, עמ' 103)

1. מהו המסר של צ'רצ'יל לבני עמו?

2. למרות שצ'רצ'יל לא מבטיח לאנגלים דרך קלה, אלא דרך קשה ועקובה מדם, הם בחרו ללכת אחריו כמנהיג. מדוע לדעתכם? אילו תכונות מנהיגותיות הוא מייצג בעיניכם?

התרחבות
השליטה של
מדינות הצי

גם איטליה ניסתה להשתלט על אזורי כיבוש נוספים, ובעזרתה של גרמניה נכבשו יוון וחלק ממצרים. הונגריה, בולגריה ורומניה הצטרפו גם הן לגרמניה, כגרורות הצי, במטרה לספח בעזרתה שטחים נוספים למדינותיהן. יוגוסלביה חתמה אף היא על ברית עם מדינות הצי, במרץ 1941, אך כעבור יומיים אירעה הפיכה במדינה, יוגוסלביה ביטלה את הברית, וגרמניה כבשה את יוגוסלביה.²

לסיכום הסעיף:

פלישת גרמניה לפולין בספטמבר 1939 (תרצ"ט) לאחר חתימת הסכם ריבנטרופ-מולטוב עם ברית המועצות פתחה את המלחמה. התנהלותה הבטוחה והתוקפנית של גרמניה, וכנגדה הססנותן של בריטניה וצרפת, הובילו לכיבוש רוב מדינות אירופה, ובכללן צרפת, על ידי גרמניה. גם הונגריה, רומניה ובולגריה הצטרפו לגרמניה כגרורות הצי.

כך קרה שבאביב 1941 בריטניה נותרה בודדה במערכה מול מדינות הצי. בת בריתה לשעבר, צרפת, עברה לצד האויב, והאזור הדרומי שלה הפך למדינת חסות של גרמניה. שבדיה, שווייץ, ספרד ופורטוגל שמרו על נייטרליות. ברית המועצות וארצות הברית עוד לא התערבו בשלב הזה במלחמה, שכן האינטרסים שלהן עוד לא נפגעו בה.

2 יוגוסלביה הייתה ישות פוליטית שהוקמה בתום מלחמת העולם הראשונה (1918/תרע"ח). פלישת מדינות הצי ליוגוסלביה ב-1941 (תש"א) ביטלה את קיומה. חלק משטחה סופח על ידי מדינות הצי, חלק אחר שלה (סרביה) היה תחת כיבוש גרמני, ובחלק נוסף (קרואטיה) הוקמה מדינת חסות. יוגוסלביה הוקמה מחדש לאחר מלחמת העולם השנייה (1945/תש"ו) ופורקה רשמית בשנת 2006 (תשס"ו).

סעיף ב': הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות - ממלחמה אירופאית למלחמה עולמית

שאלה מנחה לסעיף: כיצד הפכה המלחמה אירופאית למלחמה עולמית?

היעד הבא של היטלר היה כיבוש ברית המועצות. מבחינת היטלר, המלחמה בסובייטים לא הייתה רק עוד דרך להרחיב את שטחי המחייה של גרמניה, אלא גם מלחמת חורמה בקומוניזם שנוא נפשו, שבתעמולה הנאצית נחשב לאידיאולוגיה של יהודים. לכן הפלישה לרוסיה ב-1941 (תש"א), שכונתה "מבצע ברברוסה", הייתה רצחנית באופן יוצא דופן - וגם היוותה את אות הפתיחה לרצח המוני של יהודים. היטלר ניסה לפעול כנגד הרוסים באותה הדרך שבה פעל עד עכשיו: התבססות על הפתעה, יוזמה כנגד האויב, פעולה מהירה וחותרת. אך הפעם השיטה לא פעלה כפי שציפה. אמנם ההתקדמות לתוך שטחי ברית המועצות הייתה מהירה; אך ברית המועצות, בגודלה העצום, המשיכה להחזיק מעמד למרות שאיבדה שטחים רחבים ולמעלה מארבעה מיליון חיילים.

חזית נוספת
נפתחת
במלחמה
גרמניה -
פולשת לברית
המועצות
(מבצע
ברברוסה)

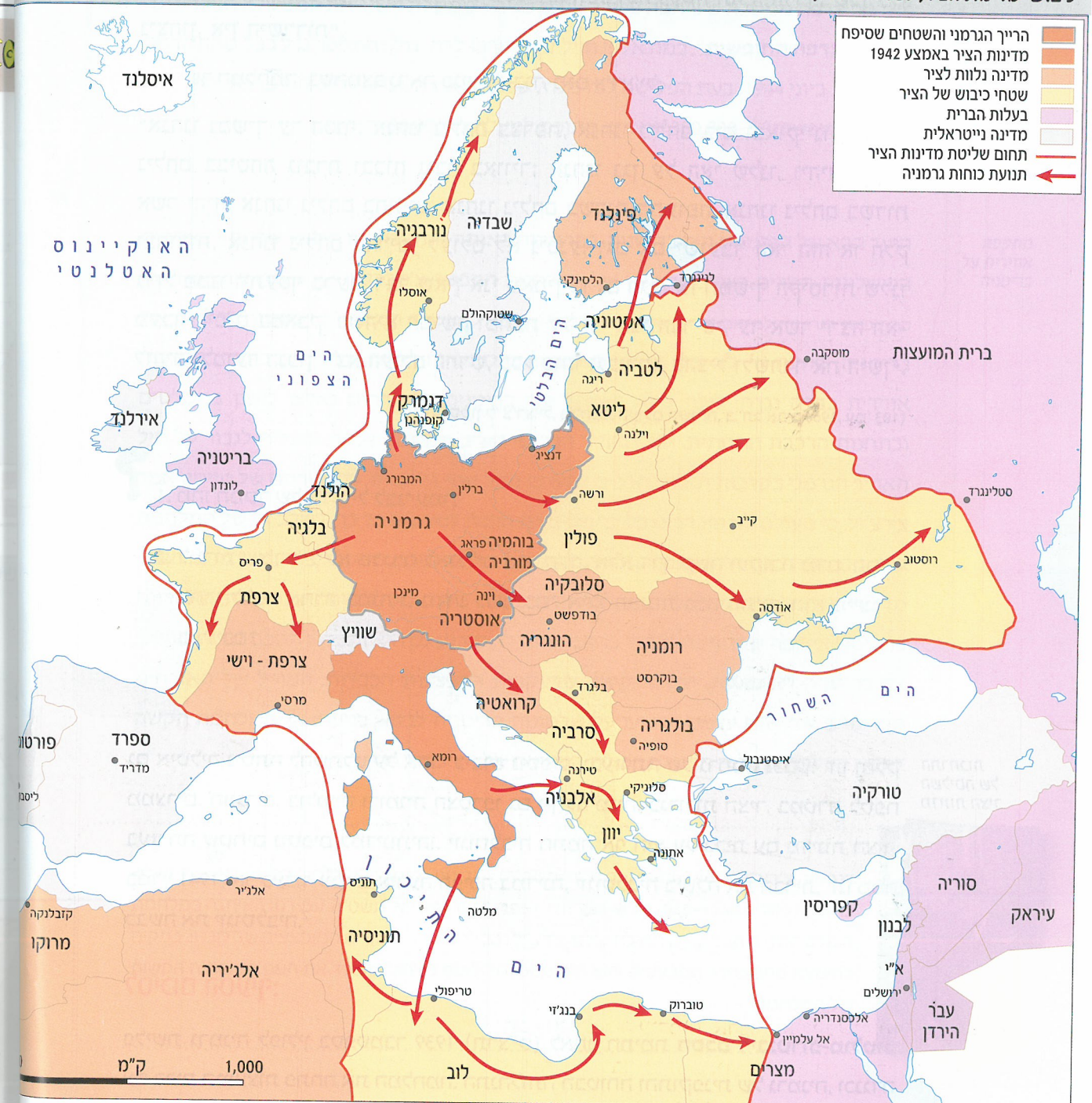

אוכלוסייה מקומית צופה בהרס כפר בזמן מבצע ברברוסה, ברית המועצות, 1941.

בסוף שנת 1941 הפכה המלחמה ממלחמה אירופית למלחמה עולמית. ארצות הברית שמרה על נייטרליות בתחילת המלחמה, תוך שהיא מסייעת לבריטניה באמצעות מכירת נשק, ציוד וחומרי גלם. באוגוסט 1941 חתמו ארצות הברית ובריטניה על "האמנה האטלנטית" - הצהרה משותפת בעד השלום ונגד התוקפנות, אך ארצות הברית עדיין לא התכוונה לסייע בצורה פעילה יותר במלחמה. אלא שמהר מאוד התברר כי לא נותרה לה כל ברירה: יפן, שהצטרפה למדינות הציר ב-1940, ניצלה את המצב המעורער שנוצר בעולם והחלה בסדרת כיבושים משלה. כדי להשיג עליונות באזור האוקיינוס השקט ניסתה יפן לנטרל את כוחה של ארצות הברית, וב-7 בדצמבר 1941 פתחה יפן במתקפת פתע על כוח הצי האמריקאי שחנה בגמל פרל-הרבור שבהוואי. ההפתעה של האמריקאים הייתה גמורה. עשרות כלי שיט ומאות מטוסים אמריקאיים נפגעו. ארצות הברית ובריטניה הכריזו מלחמה על יפן, וגרמניה ואיטליה הכריזו בתגובה מלחמה על ארצות הברית. המלחמה הפכה למלחמת עולם.

יפן תוקפת
את ארה"ב -
ארה"ב נכנסת
למלחמה

כיבוש מדינות הציר, 1939-1942 (תרצ"ט-תש"ב)

1. אתרו במפה את מסלול הפלישה לצרפת. מדוע פלשה גרמניה לצרפת בדרך עקיפה זו?
2. אתרו במפה את השטחים שסופחו בידי גרמניה. מדוע, לדעתכם, נמנעה גרמניה מלספח גם את פולין ושאר ארצות מזרח אירופה לשטחה?

לסיכום הסעיף:

בשנת 1941 פלשה גרמניה לברית המועצות ב"מבצע ברברוסה", וכך עמדה גם ברית המועצות במלחמה נגד גרמניה. ב-7 בדצמבר 1941 יפן תקפה את **פרל-הרבור** (הבסיס הצבאי הגדול של ארצות הברית באוקיינוס השקט) ובכך הביאה לכניסתה של ארצות הברית למלחמה נגדה, ובעקבותיה גם נגד גרמניה.

במחצית הראשונה של 1942 **מדינות הציר** היו בשיא כוחן. גרמניה שלטה על רוב אירופה, ויפן על שטחים נרחבים באסיה. גרמניה הייתה באופוריה* וחשה כי שאיפתה לשלוט על כל העולם נמצאת בהישג ידה. מדינות הציר הכבושות קיימו משטר של דיכוי באזורים הכבושים. הגרמנים, למשל, העבירו מיליוני אסירים בעבודות כפייה בתנאים קשים ביותר. שלב זה במלחמה השפיע מאוד על מצב היהודים באזורים הכבושים. משהחל מבצע ברברוסה (1941) החל רצח המוני היהודים, ותוך זמן קצר הפך למבצע תעשייתי של ממש באמצעות הקמת מחנות ההשמדה.

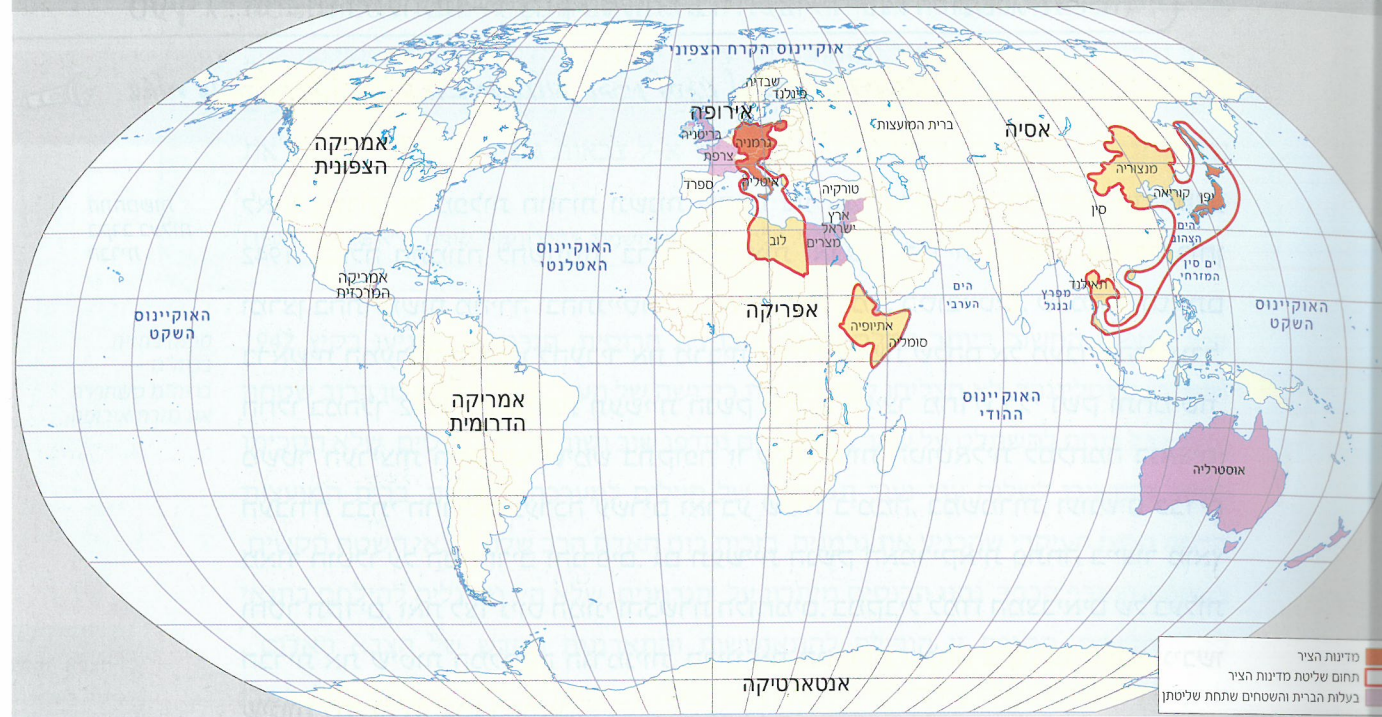
המהלכים הללו הובילו לכך שכעת מול גרמניה, איטליה ויפן, עמדו בחזית מלוכדת, **כבעלות ברית***, שלוש המעצמות הגדולות: אנגליה, ארצות הברית וברית המועצות. בעלות הברית היו במצב של נחיתות מול מדינות הציר וחימושן, והייתה להן עוד כברת דרך משמעותית עד שיוכלו לעמוד מול הצבא הגרמני ואף להביס אותו. ארצות הברית לא התחמשה עדיין, ונדרשה לזמן של שנה לכל הפחות כדי להכשיר מספר גדול של חיילים שיילחמו בכל החזיתות; ברית המועצות הייתה תחת כיבוש חלקי, ואיבדה מספר עצום של חיילים, מטוסים וטנקים; בריטניה, שעמדה בודדה במערכה נגד גרמניה, הייתה מותשת מהמאבק. עם זאת, בעלות הברית התגייסו בכל כוחן למאבק על הסיכוי האחרון לעולם חופשי.

המעצמות הגדולות, שהיה להן סיכוי לעצור את גרמניה, איבדו את ההזדמנויות לכך לכל אורך הדרך: כבר כשהתאמצו להתעלם מההפרות החוזרות ונשנות של הסכמי ורסאי (שנחתמו לאחר מלחמת העולם הראשונה ונועדו להגביל את כוחה של גרמניה), ועוד יותר עם פרוץ המלחמה - כשלא מיהרו להתייצב בכל כוחן לצדה של פולין כנגד גרמניה. בעלות הברית ניסו להימנע ממלחמה בכל מחיר, אך התנהלותן זו לא הועילה כדי למנוע את המלחמה העולמית.

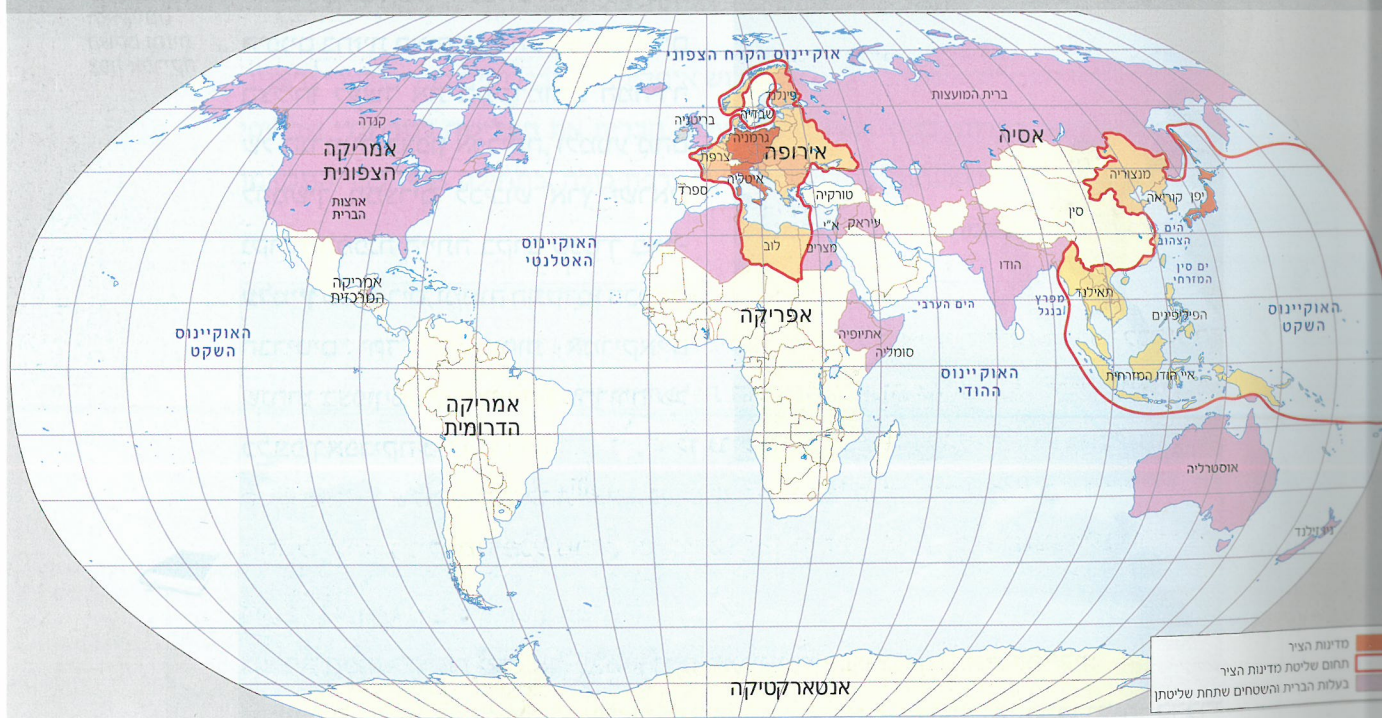
* **אופוריה** = תחושה קיצונית של התרוממות רוח.

* **בעלות הברית** = הכינוי המקובל למדינות שעמדו במלחמה מול גרמניה ובנות בריתה. המדינות העיקריות שנלחמו בגרמניה הן בריטניה, ארצות הברית וברית המועצות; להן סייעו גם כוחות צבאיים של מדינות אחרות, כמו קנדה, ניו זילנד, אוסטרליה וצבא "צרפת החופשית".

שטחי השליטה של מדינות הציר ערב מלחמת העולם השנייה, שנת 1939 (תצ"ט)

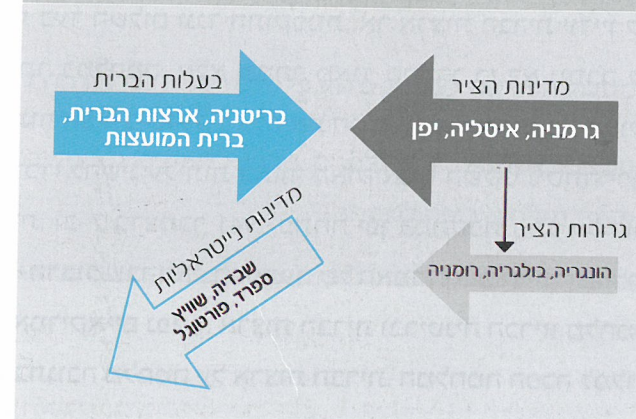

שטחי השליטה של מדינות הציר בשיא כוחן, שנת 1942 (תש"ב)

1. השוו בין מצבן של **מדינות הציר** בשנת 1939 לבין מצבן באמצע 1942. כיצד הצליחו מדינות הציר להגיע לכך בזמן כה קצר?
2. מה היו השינויים שחלו בהרכב הכוחות של **בעלות הברית**? מה הוביל לשינויים אלו? (מנו לפחות שלוש סיבות)
3. א. באיזו יבשת התרחשו רוב אירועי המלחמה?
ב. מדוע מלחמת העולם השנייה נחשבת למלחמה עולמית? הביאו מספר נימוקים שונים.

תרשים לסיכום המחנות הלוחמים במלחמת העולם השנייה

סעיף ג': המפנה במלחמה - ניצחון בעלות הברית (1942-1945 / תש"ג-תש"ה)

סאלה מנחה לסעיף: כיצד הצליחו בעלות הברית להגיע לניצחון במלחמה?

התחמשות
בקרב בעלות
הברית

לאחר שורה של מפלות חוזרות ונשנות שספגו בעלות הברית בכל החזיתות עד אמצע 1942, החלה התמונה להשתנות. ברית המועצות וארצות הברית השקיעו את כל כוחן ומרצן בהתחמשות מהירה ובהתגייסות טוטאלית למלחמה. הסובייטים, שבמהלך נסיגתם בראשית המערכה הצליחו להעביר את מרבית בתי החרושת שלהם אל מעבר להרי אורל, החלו במהלך 1942 לשקם את תעשיית הנשק שלהם ולייצר מחדש כלי נשק ותחמושת. משטר העריצות הסובייטי שימש בתקופה זו להתגייסות הטוטאלית למלחמה בנאצים: העבודה בבתי החרושת נערכה עשרים וארבע שעות ביממה, במשמרות, ועונשים כבדים מאוד הוטלו על המאחרים והנרפים. גם תעשיית הנשק האמריקאית פתחה בייצור מואץ וחסר תקדים, זאת לצד גיוס המוני והכשרת הלוחמים. במקביל למדו המצביאים של בעלות הברית את שיטות המלחמה הגרמניות, הבינו את הטעויות שלהם בקרבות העבר וגיבשו שיטות לחימה חדשות בהתאם.

מפנה בחזית
האוקיינוס
השקט וחזית
צפון אפריקה

האמריקאים הצליחו לבלום את התקדמות היפנים בחזית האוקיינוס השקט. הבריטים הצליחו לעצור את התקדמותם המהירה של הגרמנים בצפון אפריקה, ולמנוע מהם להמשיך ממצרים לכיבוש ארץ ישראל. נקודת המפנה הייתה בקרב שנערך באל-עלמיין שבמצרים, וממנה התקדמו הכוחות הבריטים יחד עם כוחות אמריקאיים שנחתו בצפון מערב היבשת, לשחרורה של כל צפון אפריקה ב-1943.³

חיילי בעלות הברית בקרב אל-עלמיין.

23/10 - 4/11/42 (י"ב-כ"ד חשוון תש"ג)

בשיחת הכנה לקראת קרב אל-עלמיין נאם מונטגומרי, המפקד הבריטי, לחייליו: "המערכה, שעל סיפה אנחנו עומדים כעת, תהיה אחת המערכות המכריעות בדברי הימים. תהיה זו נקודת המפנה של המלחמה. כל העולם כולו צופה בדאגה לגורל המערכה הזאת. [...]"

כל שנדרש עתה הוא שכל אחד מאתנו, כל קצין וכל חייל, ייכנס לקרב בהחלטה נחושה להביאו לידי סיום - להילחם ולקטול - ולבסוף לנצח. אם נעשה זאת כולם יחד, תהיה התוצאה אחת: נהלים באויב ונעזיף אותו מצפון אפריקה.

3 ב-8 בנובמבר 1942 נחת הצי האמריקאי בחופי אלג'יריה, ובמבצע שכונה "לפיד" השתלט במהירות ובהצלחה על כוחות צרפת של וישי. בכיבוש נעזר הצי האמריקני רבות במחתרת באלג'יריה, שמרבית חבריה היו יהודים (על מחתרת זו נרחיב בפרק 6).

ככל שנקדים לנצח במערכה הצפויה - אשר ללא ספק תהיה נקודת מפנה במלחמה כולה - כך נקדים לחזור לבתינו ואל משפחותינו. על כן ייכנס כל קצין וכל חייל למערכה בלב חזק והחלטה למלא את חובתו כל עוד נשמה באפו. אנו לא ניכנע כל עוד איננו פצועים וביכולתנו להילחם. הבה נישא כולנו תפילה, כי א-ל צבאות גיבור מלחמה ייתן לנו את הניצחון."

(מצוטט בתוך: עופר ריחני, מלחמת העולם השנייה - הכרוניקה, קווים, ת"א 2006, עמ' 150)

מפנה בחזית
בריה"מ -
בריה"מ משחררת
את מזרח אירופה

קרב המפנה החשוב ביותר במלחמה נערך בחזית הרוסית. הגרמנים שהגיעו בקיץ 1942 (תש"ב) לסטלינגרד, לא הצליחו להשלים את כיבושה של העיר: למרות ששלטו ברוב שטחה וניסו בכל כוחם להשתלט על שאר השטח, הם נהדפו שוב ושוב על ידי הרוסים, שלא הסכימו לוותר והמשיכו עוד ועוד תגבורות של חיילים למערכה. למעשה, ברית המועצות הייתה הכוח העיקרי שהכניע את גרמניה, בזכות כוח האדם הרב שלה ותנאי השטח הקשים. כשהגיע החורף הכבד, נהנו הרוסים מיתרון על הגרמנים, שלא היו מורגלים להילחם בתנאי הקור הקשים. תקופה זו הובילה להתאוששות והתארגנות מחדש של הצבא האדום*, שהצליח להטות את המערכה לטובתו. בפברואר 1943, נכנעו שרידי הכוח הגרמני ונפלו בשבי הסובייטי. מכאן החלו כוחות ברית המועצות להתקדם מערבה, ולכבוש שוב את השטחים שנלקחו מהם. ב-1944 הצבא האדום נכנס כבר אל תוך פולין.

במקביל נלחמו האמריקאים והבריטים על כיבוש איטליה⁴, והסבו נזקים כבדים לערי גרמניה בהפגזות אוויריות כבדות. בקיץ 1944 החלו בעלות הברית את הפלישה לנורמנדי שבחופי צרפת, וממנה התקדמו הכוחות עד לשחרורה של צרפת כולה. בתחילת 1945 כבר התקדמו כוחות בעלות הברית במהירות לכיוון גרמניה.

חיילים בריטיים לאחר הנחיתה בנורמנדי, ממתנים לאות להתקדם. כפלישה לנורמנדי, שנחשבת למבצע הנחיתה הימי הגדול בהיסטוריה, נהרגו אלפים מחיילי בעלות הברית.

4 המשטר באיטליה באותו הזמן לא היה יציב: שלטון מוסוליני נפל ב-1943, ואיטליה הייתה מחולקת בין הנאצים למוסוליני, שהמשיכו לתמוך בגרמניה, לבין המתנגדים למשטר, שנאבקו בה.

בעלות הברית דנות
בתוצאות המלחמה
(ועידת יאלטה)

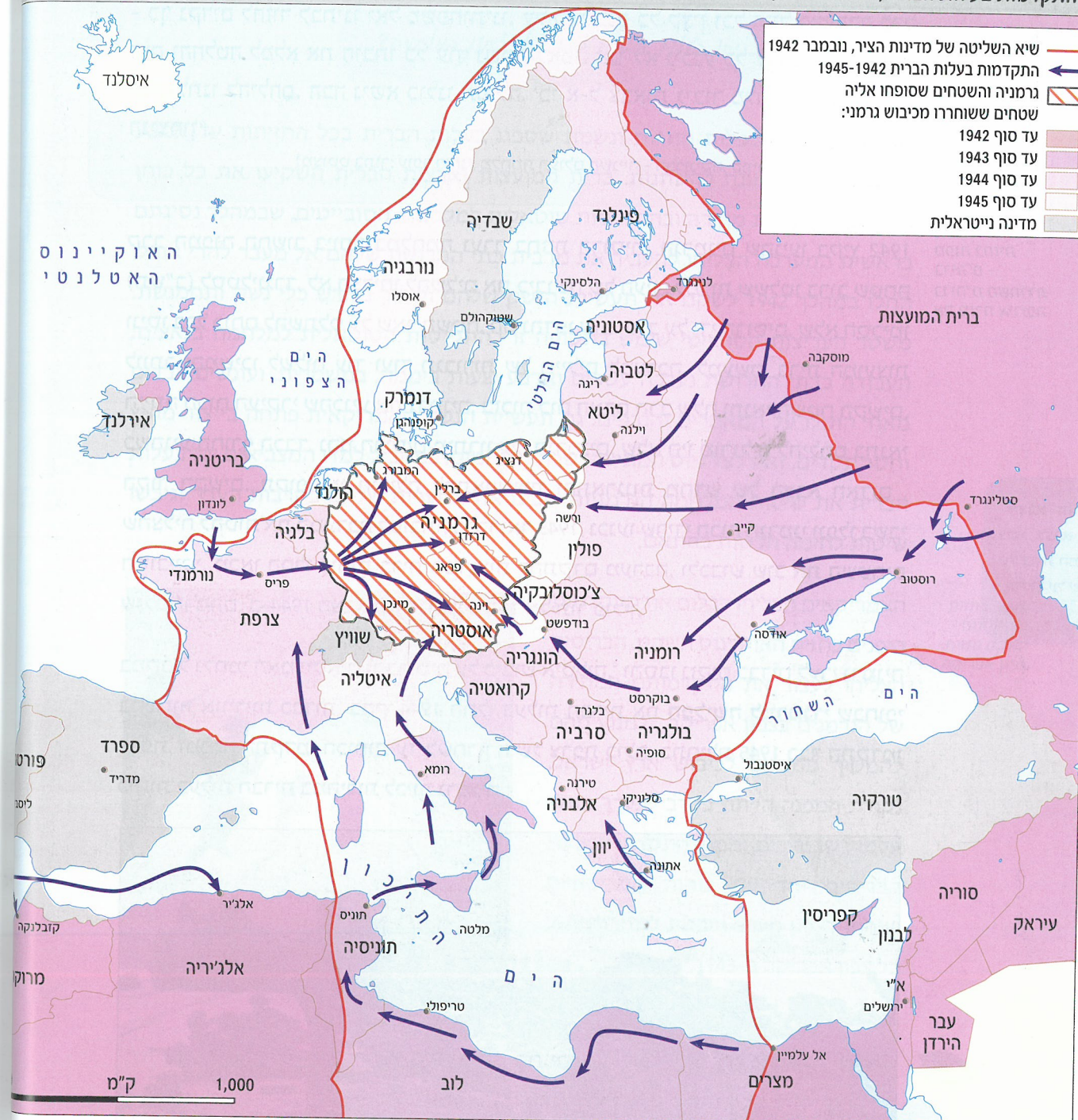
בפברואר 1945 (תש"ה), עוד בעיצומה של המלחמה, נפגשו ראשי בעלות הברית (רוזוולט נשיא ארצות הברית, צ'רצ'יל ראש ממשלת בריטניה וסטלין מנהיג ברית המועצות) כדי לחלק ביניהן את השלל, ולדון על הסדר העולמי לאחר המלחמה. **בועידת יאלטה** (על שם העיר יאלטה, שבחצי האי קרים, בה התקיימה הפגישה) הם החליטו שגרמניה וברלין בירתה תחולק ביניהם, וכי גם צרפת תשתתף בחלוקה לאזורי שליטה. פולין תקבל שוב את החלק המזרחי של גרמניה (עניין החלק המזרחי של פולין, שאלי חשה ברית המועצות קשר מסוים, נדחה לאחרי המלחמה). הצבא הגרמני יפורק, מנהיגי גרמניה והמשתתפים בפשעי מלחמה יועמדו לדין, והנאצים ייעקרו מהשורש. כמו כן, הוחלט להקים את **האונ"ם** - ארגון האומות המאוחדות (במקום חבר הלאומים, שלא תפקד במלחמה), במטרה לשמור על האיזון ועל השלום בעולם. סטלין אף התחייב להצטרף למערכה נגד יפן, לאחר כניעת גרמניה.

סטלין, רוזוולט וצ'רצ'יל בוועידת יאלטה.

בינתיים התקדמו כוחות בעלות הברית בשתי החזיתות, ממערב וממזרח, אל עומק שטחה של גרמניה. בסוף אפריל 1945 נכנס הצבא האדום לברלין. היטלר התאבד בבונקר שלו בברלין, וכעבור כמה ימים גרמניה נכנעה. ב-9 במאי 1945 (כ"ו אייר תש"ה) הסתיימה המלחמה באירופה. ביולי התכנסה שוב ועידה של מנהיגי בעלות הברית, והפעם בפוטסדאם, הסמוכה לברלין. במקום רוזוולט, שנפטר, השתתף ממלא מקומו טרומן, ובמקומו של צ'רצ'יל שהפסיד בבחירות, שהתקיימו באותו החודש, השתתף ראש הממשלה החדש אטלי. המשתתפים אישרו את החלטות ועידת יאלטה ואת חלוקת אוסטריה ובירתה וינה לאזורי השפעה, בדומה לנעשה בגרמניה וברלין. הוסכם על פירוק התעשייה הכבדה של גרמניה וכן על הגשת אולטימטום לכניעה ללא תנאי של יפן.

התקדמות בעלות הברית, 1942-1945 (תש"ג-תש"ה)

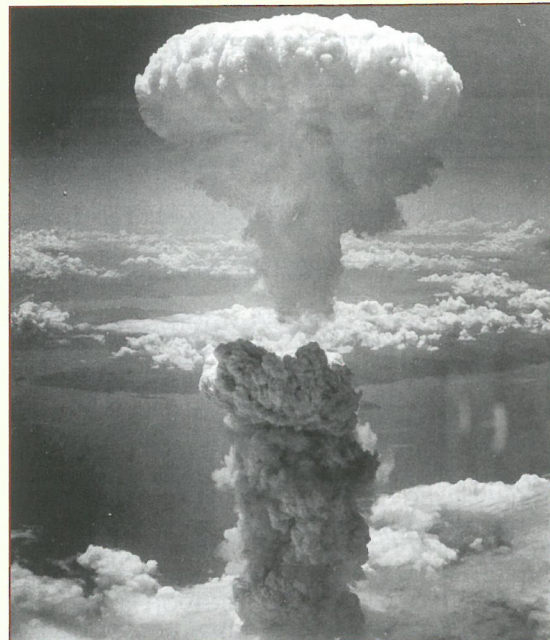
1. אתרו במפה את שתי נקודות המפנה המרכזיות במלחמה. מדוע נחשבים הקרבות באזורים אלו לנקודות מפנה? ענו על בסיס המפה, ועל בסיס הנלמד בסעיף.
2. מתי חל המפנה במלחמה לטובת בעלות הברית? על פי מה שלמדתם, מה היו הגורמים לכך?
3. אתרו במפה את אזור הפלישה לנורמנדי. מדוע, לדעתכם, החליטו בעלות הברית לפלוש לשטחים הכבושים גם מאזור צרפת, על אף הסיכונים הכבדים, שגבו אבדות כה רבות במהלך הפלישה?

נוק ארוך טווח באופן שלא יתואר. ב-14 באוגוסט 1945 נכנעה יפן ללא תנאי. מלחמת העולם השנייה באה לסיומה.

בכתבה שהתפרסמה כחודש לאחר הטלת הפצצה, תיאר הכתב, שהיה הראשון מאנשי בעלות הברית שהגיע להירושימה, את השפעותיה המחרידות של פצצת האטום:

בהירושימה, 30 יום לאחר שפצצת האטום הראשונה השמידה את העיר וזעזעה את העולם, עדיין מתים האנשים בצורה מסתורית ונוראה. אנשים שלא נפגעו מההפצצה מתים

פטריית העשן של פצצת האטום שהוטלה על העיר נגסאקי, כפי שנצפתה ממרחק.

ממשהו בלתי ידוע, שאותו אני יכול לתאר רק כמגיפה אטומית. הירושימה אינה נראית כמו עיר מופצצת. היא נראית כאילו מכבש מפלצתי עבר עליה ומעך אותה. אני כותב את העובדות האלה בשלווה, ככל שאני יכול, בתקווה שהן ישמשו כאזהרה לעולם. [...] אתה חש הרגשת ריקנות בקיבה כשאתה רואה הרס כזה שנגרם על ידי האדם.

[...] המנהל המקומי של "דומיי", סוכנות הידיעות היפאנית, הסיע אותי בעיר, או אולי מוטב שאומר מעל העיר. הוא לקח אותי לבתי

חולים, שבהם עדיין מטופלים קורבנות הפצצה. בבתי החולים האלה מצאתי אנשים שלא נפגעו כשהפצצה נפלה. לא היו להם פציעות כלשהן, אך כעת הם מתים מתופעות לוואי לא טבעיות. ללא כל סיבה הנראית לעין החלה בריאותם להידרדר [...]

[...] ביום שבו ביקרתי בהירושימה מתו 100 אנשים מתופעות הלוואי. הם היו חלק מכ-13,000 האנשים שנפצעו אנושות בהפצצה. הם מתים בקצב של 100 אנשים ביום, וקרוב לוודאי שכולם ימותו. עוד 40,000 נפצעו באורח קל.

[...] נאקאמורה סאן, כתב סוכנות הידיעות היפאנית שהיה בהירושימה בשעת ההפצצה, סיפר לי כי "היתה לנו אזעקה באותו בוקר, אך רק שני מטוסים הופיעו. חשבנו שאלה מטוסי סיור ואף אחד לא התייחס אליהם במיוחד. נשמעה צפירת הרגעה ורוב האנשים הלכו לעבודה. ואז, ב-8:20 חזר אחד מהמטוסים. בדיוק באותו רגע הוצאתי את האופניים שלי כדי לרכוב למשרד ואז היה הבזק מסנוור, כמו ברק. הרגשתי חום לוהט על פני ומשב רוח הדומה לטורנדו. נפלתי על האדמה והבית קרס מסביבי. באותו רגע נשמע רעם אדיר, כאילו התפוצצה פצצה רבת-עוצמה. כשהצצתי, ראיתי עמוד ענק

הנפת דגל ברית המועצות מעל בניין הרייכסטאג הגרמני. שימו לב להרס הרב ברחוב. שימו לב גם לשני השעונים על פרקי ידיו של החייל הרוסי המסייע לחייל המניף את הדגל, שהיו ככל הנראה שלל כיה. בתמונה שהתפרסמה ימים ספורים לאחר מכן טושטש השעון שעל פרק ידו הימנית של החייל, ומאוחר יותר העשן שמעל לבניינים הועכה, כדי להאדיר את הרושם. על אף זאת, ועל אף שהתמונה מלכתחילה בויהמה הצלם (כדי ליצור את התמונה ההיסטורית הוא ביקש מהחיילים להדגים למענו שוב את הנפת הדגל לאות ניצחון, שלמעשה כוצעה כבר יומיים קודם לכן), היא הפכה לאחת מהתמונות המפורסמות ביותר של מלחמת העולם השנייה.

היפנים מצדם המשיכו להילחם. כניעה ללא תנאי לא באה בחשבון מבחינתם. האמריקאים הבינו שרק פלישה קרקעית ליפן תביא לכניעתם, אך צעד כזה יגרום למלחמה להימשך עד בלי סוף, וליותר ממיליון הרוגים משני הצדדים. על כן הורה נשיא ארצות הברית להטיל על יפן את **פצצת האטום**, שפותחה ממש לקראת סוף המלחמה. הפצצה הוטלה על העיר **הירושימה** ב-6 באוגוסט 1945 (כ"ז אב תש"ה), ושלושה ימים לאחר מכן הוטלה פצצת אטום נוספת, על העיר **נגסאקי**. פצצות האטום קטלו באופן מיידי כ-120,000 איש; בעקבות הקרינה הרדיואקטיבית, אלפים המשיכו למות עוד זמן רב לאחר מכן, ואף הסביבה ניזוקה

ארצות הברית מטילה פצצות אטום על יפן - נכנעת

זה הפכה המלחמה למלחמה עולמית, כאשר **בעלות הברית** (בריטניה, ברית המועצות וארצות הברית) נלחמות נגד **מדינות הציר** (גרמניה, איטליה, יפן וגרורותיהן), שהיו אז בשיא כוחן. רק במחצית השנייה של 1942, לאחר שורה של כישלונות צורבים בכל החזיתות, החלו בעלות הברית להשיג מפנה במלחמה, ולהתקדם עד לניצחון. כוחות בעלות הברית סגרו מכל הכיוונים על גרמניה, והביאו לכניעתה; השלכת פצצות האטום על יפן על ידי ארצות הברית הביאה לכניעתה בסוף 1945 (תש"ה), ולסיומה של המלחמה.

מלחמת העולם השנייה הייתה המלחמה הנוראה ביותר שידעה האנושות מעודה. כששים **מיליון** בני אדם, רובם אזרחים, מצאו את מותם בשש שנות המלחמה. המלחמה הותירה אחריה אדמה חרוכה, ערים חרבות, והמוני פצועים ומצולקים, פיזית ונפשית, שהדרך להשתקמותם ממוראות המלחמה הייתה ארוכה וקשה. מעשי רצח וקטל המוניים בוצעו באופן חסר תקדים. הנורא מכולם הוא רצח היהודים על ידי הגרמנים, אך היו במלחמה זו אכזריות ופגיעה בחפים מפשע, מכל הצדדים הלוחמים. ריכוזי אוכלוסיה שלמים הופצצו במהלך המלחמה; מאות אלפי שבויי מלחמה נרצחו בדם קר; כלי נשק ואמצעי הרג מתקדמים הוטלו למערכה, ושינו את פני המלחמה ללא הכר; הטילים, מטוסי הקרב והצוללות השתפרו ביכולתם האימה להמיט הרס וחורבן; והנוראה מכולם היא פצצת האטום, שחשפה את יכולת ההרס העצומה שלה.

"האלימות תמיד פונה נגד עצמה", הבין מוסוליני לקראת סופה של המלחמה, לפני שהוצא להורג בידי פרטיזנים איטלקיים. היפנים, שחוו על בשרם גם את כוחה של פצצת האטום, הבינו יותר מזאת: "אם נמשיך להילחם", הסביר הקיסר לנתיניו הכואבים את הכניעה, "פירוש הדבר יהיה לא רק קריסתה והחרבתה של האומה היפנית, אלא גם השמדתה המוחלטת של התרבות האנושית". העולם הגיע לשיאים עצומים של הרג, אכזריות וחורבן. הטכנולוגיה האנושית העמידה לרשות האדם יותר מדי כוח הרס. מתוך דאגה וחשש מהתפרצות מלחמת עולם שלישית, שככל הנראה פוטנציאל ההרס שלה יהיה גבוה יותר, ניסה העולם להגן על עצמו על ידי הקמת האו"ם. האו"ם הוקם על ידי המדינות המנצחות ונועד לשמור על השלום העולמי.

עם זאת מיד כשהסתיימה מלחמת העולם השנייה פרצה "המלחמה הקרה" (עליה נרחיב את הלימוד בספר השלישי) בין שתי בעלות הברית הגדולות. אך דווקא המאבק הזה מראה עד כמה המעצמות ניסו להתרחק ממצב של מלחמה: המאבק בין הגוש המערבי, בראשות ארצות הברית, לבין הגוש המזרחי, בראשות ברית המועצות, כונה "המלחמה הקרה", מפני שלא הייתה בו עוד לחימה ישירה של הרג והרס בין הצדדים היריבים, אלא מאבק עקיף על הישגיות ושליטה בעולם, שהתבטא במרוץ חימוש חסר תקדים ובמרדף אחר צירוף בנות ברית.⁵ כיום, רוב מדינות העולם משקיעות מאמצים רבים על מנת להימנע ממצב של מלחמה ולהישמר מכוח ההרס המצוי בידי האנושות, שהגיע לממדיו הנוראים ביותר במלחמת העולם השנייה.

5 "המלחמה הקרה" הסתיימה עם קריסת "מסך הברזל" של ברית המועצות ב-1991 (תשנ"א).

של עשן שחור בצורת מצנח מתרומם כלפי מעלה וחוט אדום במרכזו. החוט התפשט והתפשט, עד שכל הענן הפך לאדום. הירושימה נעלמה, והבנתי שהתרחש משהו חדש, שלא ראינו מעולם. [...]

מאות גופות נשרפו בצורה קשה כל כך בחום הנורא שנוצר על ידי הפצצה, שאי אפשר היה לראות אם היו אלה גברים או נשים, צעירים או מבוגרים. מאלפי האחרים, שעמדו קרוב למרכז ההתפוצצות, לא נותר זכר. הם נעלמו. בהתאם לתיאוריה שפשטה בהירושימה, החום האטומי היה גדול כל כך שהם הפכו מיד לאפר. אך אין בנמצא אפר כלשהו.

אילו ראיתם מה נותר מהירושימה, הייתם חושבים שלונדון לא נפגעה מפצצות. הארמון הקיסרי, שהיה פעם בניין מרשים, הוא כעת ערימת הריסות בגובה מטר ונותר ממנו רק קיר אחד. הגג, הרצפה וכל השאר הפכו לאבק.

(מתוך כתבה של וילפרד ברצ'ט, הכתב הראשון מצבאות בעלות הברית שהגיע להירושימה, כחודש לאחר הטלת הפצצה, ב"לונדון דיילי אקספרס")

לסיכום הסעיף:

מהמחצית השנייה של 1942 (תחילת תש"ג) החלו בעלות הברית להגיע להישגים בחזיתות השונות. הבריטים, **בקרב אל עלמיין**, עצרו את התקדמות הגרמנים בצפון אפריקה ומנעו מהם להמשיך ממצרים לכיבוש ארץ ישראל. הצבא האדום (משנת 1943) הדף את הצבא הגרמני מערבה, לעבר גרמניה, ושחרר את מדינות מזרח אירופה מהכיבוש הגרמני. בקיץ 1944 שחרר כוח משותף של יחידות בריטיות (שכללו עשרות אלפי חיילים קנדים, אוסטרלים וניו-זילנדים) ואמריקאיות את צרפת ומשם התקדם גם הוא לכיוון גרמניה.

בפברואר 1945, עוד בעיצומם של הקרבות, נפגשו ראשי בעלות הברית ב**וועידת יאלטה** והחליטו בין השאר על הקמת **האו"ם** - גוף שיהיה אחראי לשמור על השלום בין מדינות העולם. באותה השנה, לאחר קרבות קשים ומרים על אירופה, נכנעה גרמניה. היפנים המשיכו בלחימה, למרות שספגו כישלונות במאבקים רבים מול האמריקאים; לבסוף הטילה ארצות הברית פצצות אטום על יפן, וכניעתה הובילה לסיומה של המלחמה העולמית.

לסיכום הפרק

פלישת גרמניה לפולין ב-1939 (תרצ"ט) פתחה את המלחמה שהייתה למלחמת העולם השנייה. גרמניה כבשה במלחמת בזק את רוב ארצות אירופה. לאחר שגם צרפת נכנעה, רק בריטניה נותרה לעמוד נגדה. בשנת 1941, **במבצע ברברוסה**, פלשה גרמניה לברית המועצות. במקביל יפן התקיפה את ארצות הברית, ובכך גררה גם אותה למלחמה. בשלב

שאלות לסיכום הפרק:

1. מלחמת העולם השנייה פרצה כעשרים ואחת שנה לאחר סוף מלחמת העולם הראשונה (עליה למדתם בספר "מסורת ומהפכות", פרק 7). ציינו 3 הבדלים מרכזיים בין שתי מלחמות אלו. האם הבדלים אלו כמותיים או מהותיים? נמקו.
2. לאורך כל תקופת מלחמת העולם השנייה היו מדינות ששמרו על נייטרליות. האם במלחמה זו שמירה על נייטרליות נחשבת למעשה מוסרי? הסבירו את עמדתכם.
3. מלחמת העולם השנייה הייתה המלחמה הקשה והנוראה ביותר שידעה האנושות, ותוצאותיה גרמו להרג וחורבן חסר תקדים. מה עשה העולם בעקבות כך? ומה לדעתכם ניתן עוד לעשות על מנת למנוע זאת בעתיד?